
РОЗДІЛ IV. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.27>

АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ АКЦІОНЕРІВ В ПРОЦЕСІ ДІЯЛЬНОСТІ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

Борцевич П.С.,

*кандидат юридичних наук,
професор кафедри економічної
безпеки та фінансових розслідувань
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0003-0921-0779>*

Борцевич П.С. Аспекти забезпечення прав акціонерів в процесі діяльності акціонерних товариств.

Стаття присвячена дослідженню окремих аспектів забезпечення прав акціонерів в процесі ведення акціонерним товариством договірної роботи. В статті наголошується на тому, що акціонерне товариство для забезпечення ведення своєї господарської діяльності може укласти різні договори. Залежно від предмету та ціни договору, а також зважаючи на умови укладання договору, законодавець окремо визначає договори, які можливо кваліфікувати як значні правочини та правочини із заінтересованістю. Укладання акціонерним товариством вказаних правочинів, враховуючи сутність поняття корпоративних прав, може безпосередньо вплинути на умови реалізації акціонерами права на отримання дивідендів та/або отримання частини майна товариства пропорційно своїй частці в статутному капіталі в процесі його ліквідації акціонерного товариства. Тому важливим питанням є забезпечення прав акціонерів в процесі укладання акціонерними товариствами значних правочинів та правочинів із заінтересованістю. В статті проведений аналіз чинного законодавства України з питань укладання акціонерними товариствами правочинів. Зазначено, що нормами нового Закону України «Про акціонерні товариства», який набув чинності з 01.01.2023 року, передбачено дещо новий підхід до сутності понять значного правочину і правочину із заінтересованістю та порядок їх укладання.

В статті наголошено на тому, що залежно від таких істотних умов як предмет договору та його ціна частину правочинів слід кваліфікувати як значні. Щодо правочину із заінтересованістю то визначальним для такої кваліфікації є особа кон-

трагента такого товариства, яким може бути, наприклад, безпосередньо посадова особа самого акціонерного товариства або інша особа, яка є пов'язаною з посадовою особою товариства. Тому положеннями чинного законодавства України визначено процедуру погодження укладання таких правочинів аби попередити негативні наслідки, що можуть мати місце при виконанні акціонерним товариством зобов'язань за вказаними правочинами.

У висновках наголошується на необхідності подальшого вдосконалення механізму застосування норм чинного законодавства України на практиці для забезпечення надійної безпеки акціонерного товариства та захисту прав акціонерів.

Ключові слова: акціонерне товариство, захист прав акціонерів, значний правочин, правочин із заінтересованістю.

Bortsevych P.S. Aspects of ensuring the rights of shareholders in the process of activities of joint-stock companies.

The article is devoted to the study of certain aspects of ensuring the rights of shareholders in the process of conducting contractual work by a joint-stock company. The article emphasizes that a joint-stock company can enter into various contracts to ensure the conduct of its business activities. Depending on the subject and price of the contract, as well as taking into account the conditions of concluding the contract, the legislator separately defines contracts that can be qualified as significant contracts and contracts with interest. The conclusion of the specified contracts by a joint-stock company, taking into account the essence of the concept of corporate rights, can directly affect the conditions for shareholders to exercise the right to receive

dividends and/or part of the company's property in proportion to their share in the authorized capital during the liquidation of the joint-stock company. Therefore, it is an important issue to ensure the rights of shareholders in the process of concluding significant contracts and contracts with interests by joint-stock companies. The article analyzes the current legislation of Ukraine on the issue of contracts by joint-stock companies. It is noted that the norms of the new Law of Ukraine "On Joint Stock Companies", which entered into force on January 1, 2023, provide for a slightly new approach to the essence of the concepts of a significant contract and a contract with an interest and the procedure for their conclusion.

The article emphasizes that depending on such essential conditions as the subject of the contract and its price, some of the contracts should be classified as significant. As for the contract with an interest, the determining factor for such qualification is the person of the counterparty of such a company, which can be, for example, an official of the joint-stock company itself or another person who is related to an official of the company. Therefore, the provisions of the current legislation of Ukraine define the procedure for agreeing to conclude such contracts in order to prevent negative consequences that may occur when the joint-stock company fulfills its obligations under the specified contracts.

The conclusions emphasize the need for further improvement of the mechanism of application of the current legislation of Ukraine in practice to ensure reliable security of the joint-stock company and protection of shareholders' rights.

Keywords: joint stock company, protection of shareholders' rights, significant contract, contract with interest.

Постановка проблеми. Україна, прагнучи стати членом Європейського Союзу, взяла на себе зобов'язання адаптувати національне законодавство до європейських стандартів в сфері корпоративного управління. Прикладом цього є прийняття нового Закону України «Про акціонерні товариства», який набув чинності 01.01.2023 року. В чинному Законі України «Про акціонерні товариства», як і в попередньому, окремі положення присвячені регулюванню укладання значних правочинів та правочинів із заінтересованістю. Увага законодавця до порядку укладання зазначених правочинів не є зайвою, бо їх укладання може мати значні наслідки для акціонерного товариства та нести ризики фінансових збитків. З огляду на це, дослідження автором особливостей укладання зазначених правочинів на підставі норм нового Закону України «Про акціонерні товариства» є актуальним та становить науковий інтерес.

Стан опрацювання проблематики. Питання захисту прав власності досліджувалися багатьма

вітчизняними вченими, серед яких варто виділити праці О. Беляєвич, О. Вінник, О. Кібенко, О. Розгон, С. Подоляк, Н. Соломатіна, Т. Штим, Т. Яценко та інших. Проте не зважаючи на чисельність наукових досліджень, питання забезпечення економічної стабільності акціонерного товариства та відповідно дотримання прав акціонерів потребують дослідження, враховуючи останні зміни законодавства України в цій сфері.

Метою статті є дослідження сучасних підходів до вчинення значних правочинів та правочинів із заінтересованістю, укладання яких суттєво може вплинути як на права акціонерного товариства, так і відповідно на права акціонерів.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що Україна довгий час законодавчо не закріплювала такі поняття, як «правочини із заінтересованістю» та «значні правочини», передумови для цього закріплення вже були сформовані. Тим паче, що до прийняття Закону України «Про акціонерні товариства», кількість позовів про визнання таких правочинів недійсними зростала.

Прийняття в 2008 році Закону України «Про акціонерні товариства» мало свій вплив на регулювання корпоративних відносин. При прийнятті Закону законодавці орієнтувалися на законодавство європейського співтовариства, до якого автори намагались адаптувати закон про акціонерні товариства та найкращої світової практики, насамперед стандарти Організації економічного співробітництва та розвитку. У контексті запобігання такому явищу як рейдерство в положеннях прийнятого Закону України «Про акціонерні товариства» вперше були закладені поняття «значний правочин», а також умови, при існуванні яких правочини будуть вважатися такими, що вчинені із заінтересованістю.

Прийнятий на зміну попередньому новий Закон України «Про акціонерні товариства», що набув чинності з 01.01.2023 року також містить норми, що визначають поняття значного правочину та правочину із заінтересованістю. Так, відповідно до статті 106 Закону України «Про акціонерні товариства» значним є правочин, вчинений акціонерним товариством, якщо ринкова вартість предмета такого правочину становить 10 і більше відсотків вартості активів товариства, за даними останньої річної фінансової звітності. Також статтею 107 Закону України «Про акціонерні товариства» визначено поняття правочину, щодо вчинення якого є заінтересованість (далі - правочин із заінтересованістю), як правочину, у вчиненні якого хоча б одна із зазначених відповідно до вказаного Закону осіб має визначену цим Законом, а також правочин, вчинений між афілійованою особою публічного акціонерного товариства та юридичною особою, що перебуває під контролем такого публічного акціонерного товариства. [1]

Недотримання сторонами механізму укладення значних правочинів та правочинів із заінтересованістю можуть призвести до визнання таких договорів недійсними та відповідно до фінансових збитків. При цьому потрібно враховувати, що негативні наслідки можуть настати не лише для самого акціонерного товариства, але й для його посадових осіб та контрагентів.

Стаття 202 Цивільного кодексу України визначає поняття та види правочину, поділяючи їх на одно-, дво- чи багатосторонні. Тобто ЦК України класифікує правочини насамперед за кількісним складом.

В свою чергу, положеннями статті 203 ЦК України передбачено загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину. Однією з таких вимог відповідно до статті 203 ЦК України є наявність у особи, яка вчиняє правочин, необхідного обсягу цивільної дієздатності [2]. Важливою вимогою є і наявність у особи компетенції на вчинення значного правочину. Сучасна правова доктрина визначає компетенцію як сукупність установлених в офіційній – юридичній чи не юридичній – формі прав і обов'язків, тобто повноважень будь-якого органу посадової особи [9, с. 196]. У цілому Цивільний кодекс України та Господарський кодекс України не містять принципових новацій в підходах до питань, пов'язаних з компетенцією органів юридичних осіб. Так, у статті 92 ЦК України ці питання розглядаються в контексті цивільної дієздатності юридичної особи, тобто як здатність набувати і здійснювати цивільно-правові права та обов'язки. Юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. У випадках, установлених законом, юридична особа може набувати цивільних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників. Орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень. У відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження. [2]

Метою визначення сутності значного правочину є встановлення можливості обмеження певних дій, які вчиняють уповноважені органи юридичної особи. Щоб віднести правочин до числа значних, потрібна його спрямованість на відчуження певного майна товариства, що може негативно вплинути на майновий стан товариства. При цьому головним повинно бути те, що зацікавлені особи, в тому числі: а) власник (власники) майна, б) особи, які володіють корпоративними правами щодо

юридичної особи (учасники господарського товариства), будуть вчасно проінформовані про дійсний майновий стан юридичної особи, про сутність та наслідки правочину та погодяться у необхідній формі з його вчиненням, тобто приймуть на себе можливість настання будь-яких наслідків, у тому числі й несприятливих.

Т. Яценко вважає, що законодавче регулювання значних правочинів у сфері господарської діяльності акціонерних товариств, товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю є позитивним, адже це додатковий механізм запобігання зловживанням з боку менеджменту. [3]

Законом України «Про акціонерні товариства» в першій редакції не передбачено було жодних правових наслідків недотримання порядку укладання значних правочинів. Згодом це стало підставою для внесення відповідних змін до зазначеного Закону.

При всій необхідності визначення і регулювання вчинення значних правочинів не можна не звернути увагу на недосконалість формулювань окремих положень та можливість їх неоднозначного трактування статті 106 Закону України «Про акціонерні товариства». Так, при визначенні ринкової вартості предмета правочину за основу беруться відповідно до статті 106 Закону України «Про акціонерні товариства», дані останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства. [1] Однак, необхідно зазначити про невизначеність в ситуації відсутності фінансової звітності за останній рік протягом часу на її складання.

Вбачається цілком обґрунтованою позиція визначення значного правочину, виходячи з ринкової ціни предмета правочину.

Важливим є також характер дій щодо самого предмета правочину. Єдиного погляду щодо цього немає. Однак, варто звернути увагу на позицію Верховного Суду України, який у постанові від 05.10.2016 року у справі № 910/29382/14 вказав на те, що значним правочином може вважатися лише такий, що спрямований на розпорядження майном товариства [4].

Щодо правочинів із заінтересованістю то положеннями статті 107 Закону України «Про акціонерні товариства» наведено визначення поняття правочину, щодо вчинення якого є заінтересованість. Зазначається, що, правочин, щодо вчинення якого є заінтересованість (далі – правочин із заінтересованістю), – це правочин, у вчиненні якого хоча б одна із зазначених у цьому Законі осіб має заінтересованість відповідно до положень Закону, а також правочин, вчинений між афілійованою особою публічного акціонерного товариства та юридичною особою, що перебуває під контролем такого публічного акціонерного товариства.

Положеннями частини 2 статті 107 Закону України «Про акціонерні товариства» передба-

чено перелік осіб, які можуть вважатися заінтересованими у вчиненні акціонерним товариством правочину, зокрема це: посадова особа органу акціонерного товариства або її афілійованою особою; акціонер, який одноосібно або спільно з афілійованими особами володіє не менш як 25 відсотками голосуючих акцій товариства, його афілійованою особою (крім випадків, коли акціонер прямо або опосередковано володіє 100 відсотками голосуючих акцій такого акціонерного товариства); юридична особа, в якій будь-яка з осіб, передбачених вище є посадовою особою або контролером такої юридичної особи; афілійована особа акціонерного товариства; є однією з інших осіб, визначених статутом акціонерного товариства. При цьому, в Законі України «Про акціонерні товариства» наведено також умови, за наявності яких зазначені вище особи можуть бути заінтересованими у вчиненні акціонерним товариством правочину. Зокрема, якщо заінтересована особа:

- є стороною такою правочину або членом виконавчого органу юридичної особи, яка є стороною правочину або здійснює контроль над юридичною особою, яка є іншою стороною;

- отримує винагороду за вчинення такого правочину від акціонерного товариства (посадових осіб органів акціонерного товариства) або від особи, яка є стороною правочину;

- відповідно до умов такого правочину набуває майно;

- бере участь у правочині як представник або посередник (крім представництва акціонерного товариства посадовими особами). [1]

Не зважаючи на регламентацію в Законі України «Про акціонерні товариства» кола заінтересованих осіб та умов, коли вони є заінтересованими, проте на практиці інколи є проблематичним доведення зв'язків заінтересованої особи з пов'язаною особою, стороною правочину. Це в свою чергу ускладнює процес визнання недійсними таких правочинів.

Положеннями Закону України «Про акціонерні товариства» визначено обов'язок особи, заінтересованої у вчиненні правочину, завчасно поінформувати товариство про наявність у неї такої заінтересованості. Виникає питання про те, що ж саме слід розуміти під «моментом виникнення заінтересованості»: це може бути момент, коли заінтересована особа приймає рішення про участь як сторони в конкретному правочині або момент, коли така особа дізналася або повинна була дізнатися про наявність факту заінтересованості, або момент виникнення іншого юридичного факту.

Слушною є думка О.І. Виговського, який вважає, що «обов'язок повідомляти товариство про факт заінтересованості виникає у відповідній особі з моменту, коли вона дізналася або повинна була дізнатися про його наявність» [5, с. 408].

Виконавчий орган акціонерного товариства або головний виконавчий директор зобов'язаний протягом п'яти робочих днів з дня отримання відомостей про можливість вчинення правочину, щодо якого є заінтересованість, зобов'язаний подати таку інформацію разом з поясненням щодо ознак заінтересованості до наглядової ради або ради директорів.

Наглядова рада або рада директорів з метою проведення оцінки правочину із заінтересованістю на відповідність його умов звичайним ринковим умовам залучає незалежного суб'єкта аудиторської діяльності, суб'єкта оціночної діяльності або іншу особу, яка має відповідну кваліфікацію.

Рішення про вчинення правочину із заінтересованістю приймається більшістю голосів присутніх на засіданні членів наглядової ради або ради директорів, які не є заінтересованими у вчиненні правочину (далі - незайнтересовані члени наглядової ради). Якщо на такому засіданні присутній лише один незайнтересований член наглядової ради або ради директорів, рішення про вчинення правочину із заінтересованістю приймається таким членом одноосібно.

Статутом акціонерного товариства може встановлюватися вимога про присутність усіх чи більшості незайнтересованих членів наглядової ради або ради директорів на засіданні відповідного органу, на якому розглядається питання про вчинення правочину із заінтересованістю, або інші вимоги щодо порядку прийняття рішення про вчинення правочину із заінтересованістю. [1]

Наглядова рада або рада директорів може прийняти рішення про вчинення чи відмову від вчинення правочину.

Разом з тим, необхідно зазначити, що Законом України «Про акціонерні товариства» також наведено винятки з процедури ухвалення акціонерним товариством правочинів з заінтересованістю. Зокрема, положення статті 107 Закону України «Про акціонерні товариства» не застосовуються до :

- вчинення правочину на суму менше 1 відсотка вартості активів товариства, за даними останньої річної фінансової звітності, якщо менша сума не визначена статутом акціонерного товариства;

- реалізації акціонерами переважного права відповідно до статті 31 Закону України «Про акціонерні товариства»;

- викупу товариством в акціонерів розміщених ними акцій;

- продажу товариством власних акцій, викуплених відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства»;

- пропорційного виділу та припинення акціонерного товариства;

- надання посадовою особою органу товариства або акціонером, який одноосібно чи спільно з афілійованими особами володіє 25 і більше

відсотками голосуючих акцій товариства, на безоплатній основі гарантії, поруки (у тому числі майнової поруки), застави або іпотеки товариству або особам, які надають товариству позику;

– вчинення правочину за державними регульованими цінами і тарифами відповідно до вимог законодавства;

– вчинення банками правочинів, пов'язаних з наданням банківських та інших фінансових послуг, за умови дотримання положень статті 52 Закону України «Про банки і банківську діяльність»;

– вчинення правочинів у рамках провадження звичайної господарської діяльності товариства, за умови їх вчинення на ринкових умовах;

– вчинення правочинів з метою реалізації положення про винагороду членів наглядової ради або ради директорів;

– вчинення правочинів товариством, 100 відсотків акцій якого належать одній особі. [1]

Про важливість для акціонерного товариства правочинів, щодо вчинення яких є заінтересованість, свідчить наявність у Законі України «Про акціонерні товариства» окремої 108 статті, яка передбачає наслідки недотримання встановлених у статті 107 вимог стосовно такого правочину.

Висновки. Необхідність законодавчого визначення понять «значний правочин» та «правочин із заінтересованістю» обумовлена наявністю фінансових ризиків для акціонерного товариства. При цьому, фактори цих ризиків є різними залежно від того, чи це значний правочин, чи правочин із заінтересованістю. Так, при укладенні значного правочину головними факторами фінансового ризику для акціонерного товариства є предмет та ціна правочину, а також суть зобов'язань, які має виконати акціонерне товариство, уклавши значний правочин. Водночас, при укладенні право-

чину із заінтересованістю головним фактором, що може вплинути на фінансову стійкість акціонерного товариства, є конфлікт інтересів між акціонерним товариством та особою, яка в достатній мірі може володіти інформацією про товариство, що має обмежений доступ, а також впливати на прийняття рішень акціонерним товариством.

Ретроспективний аналіз правового регулювання укладання значних правочинів та правочинів із заінтересованістю дозволяє зробити висновок про поступове законодавче вдосконалення правової регламентації поняття цих правочинів, а також умов та порядку їх укладання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р., № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2465-20>.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.
3. Яценко Т. Вчинення значних правочинів: відмінності за законодавством про ТОВ і АТ. *Юридична газета Online*. 2019. № 25-26. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/gospodarske-pravo/vchinennya-znachnih-pravochiniv-vidminnosti-zakonodavstvom-pro-tov-i-at.html>.
4. Постанова Верховного Суду України від 05.10.2016 р. у справі № 910/29382/14 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61939640>.
5. Виговський О.І. Новели акціонерного законодавства: науково-практичний коментар до Закону України «Про акціонерні товариства». К.: Юстиніан, 2009. 880 с.